10.8 Міжнародний комерційний арбітраж та інші альтернативні способи вирішення спорів з іноземним елементом

Поняття, правова природа та принципи міжнародного комерційного арбітражу. Його відмежування від державного судочинства і внутрішнього третейського розгляду

Поняття міжнародного комерційного арбітражу

Міжнародний комерційний арбітраж – це **недержавний спосіб вирішення приватноправових спорів міжнародного комерційного характеру незалежним арбітром або складом арбітрів на підставі угоди сторін із прийняттям обов'язкового арбітражного рішення**.

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» визначає арбітраж як будь-який арбітраж (третейський суд), незалежно від того, чи:

- створюється він спеціально для вирішення конкретного спору;
- розгляд здійснюється постійно діючою арбітражною установою.

До таких постійно діючих установ в Україні належать, зокрема, **Міжнародний комерційний арбітражний суд (МКАС) та Морська арбітражна комісія (МАК) при Торгово-промисловій палаті України**.

Отже, поняття «міжнародний комерційний арбітраж» охоплює як:

institutional arbitration – інституційний арбітраж,

так і

ad hoc arbitration – арбітраж, створений для конкретного спору.

Комерційний характер спору

Термін **«комерційний»** у Законі тлумачиться широко та охоплює відносини торгового характеру як **договірного, так і недоговірного походження**.

Тому арбітраж може використовуватися не лише для класичних спорів із договорів купівлі-продажу, а й щодо інших міжнародних економічних відносин, якщо конкретний спір є арбітрабельним.

Типовими є спори щодо:

- міжнародної купівлі-продажу;
- поставки;
- перевезення;
- підряду;
- надання послуг;
- дистрибуції;
- агентських відносин;
- інвестиційних та корпоративних комерційних відносин;
- інших міжнародних економічних операцій.

Міжнародний характер арбітражу

Міжнародний характер не означає, що сторонами обов'язково повинні бути особи різного громадянства.

Після змін 2026 року український Закон використовує ширший підхід до міжнародності арбітражу. До міжнародного комерційного арбітражу можуть передаватися спори, зокрема, якщо:

- комерційне підприємство хоча б однієї сторони на момент укладення арбітражної угоди знаходиться за кордоном;
- сторони явно погодили, що предмет арбітражної угоди пов'язаний більш ніж з однією державою;
- інший передбачений законом істотний елемент відповідних відносин знаходиться за межами держави, де сторони мають свої комерційні підприємства.

Отже:

міжнародність ≠ лише різне громадянство сторін.

Визначальним є **транскордонний характер комерційних відносин**.

Правова природа міжнародного комерційного арбітражу

Арбітраж поєднує **договірний і юрисдикційний елементи**.

Договірний елемент полягає в тому, що компетенція арбітражу виникає з:

арбітражної угоди сторін.

Без такої угоди міжнародний комерційний арбітраж за загальним правилом не має повноваження вирішувати спір.

Юрисдикційний елемент полягає в тому, що після передачі спору арбітри:

- розглядають вимоги сторін;
- досліджують докази;
- застосовують відповідне право;
- ухвалюють **арбітражне рішення – arbitral award**, яке є обов'язковим для сторін.

Тому міжнародний комерційний арбітраж не є просто переговорами чи посередництвом.

Медіатор → сприяє досягненню домовленості.

Арбітр → вирішує спір і приймає обов'язкове рішення.

Недержавний характер

Міжнародний комерційний арбітраж є **недержавним механізмом вирішення спору**.

Арбітри:

- не є суддями державної судової системи;
- не здійснюють державне правосуддя;
- отримують компетенцію внаслідок волевиявлення сторін та закону;
- не володіють усім комплексом владних повноважень державного суду.

Водночас арбітраж не існує повністю ізольовано від держави.

Державні суди виконують щодо нього допоміжні та контрольні функції, зокрема:

- сприяють формуванню складу арбітражу у передбачених законом випадках;

- можуть застосовувати забезпечувальні заходи;
- розглядають заяви про скасування арбітражних рішень;
- визнають та надають дозвіл на їх примусове виконання.

Отже:

арбітраж є автономним, але не відокремленим від державного правопорядку.

Принцип автономії волі сторін

Одним із центральних принципів є **party autonomy – автономія волі сторін**.

Сторони можуть у встановлених законом межах визначити:

- чи передавати спір до арбітражу;
- арбітражну установу або арбітраж ad hoc;
- місце арбітражу;
- кількість та порядок призначення арбітрів;
- процедуру розгляду;
- мову арбітражу;
- право, що застосовується до суті спору.

Саме автономія волі відрізняє арбітраж від державного судочинства, де юрисдикція та основна процедура встановлюються законом.

Принцип рівності сторін

Арбітраж повинен забезпечувати **рівне ставлення до сторін** та реальну можливість кожній із них викласти свою позицію.

Це одна з фундаментальних гарантій справедливого арбітражного розгляду.

Отже:

party autonomy не означає процесуальної сваволі.

Будь-яка погоджена процедура повинна забезпечувати основні гарантії:

рівність сторін + можливість бути заслуханою.

Принцип процесуальної автономії

Сторони можуть значною мірою самостійно визначати процедуру арбітражного розгляду.

Це може здійснюватися:

- безпосередньо в арбітражній угоді;
- шляхом вибору регламенту постійної арбітражної установи;
- шляхом посилання на Арбітражний регламент UNCITRAL;
- через подальшу домовленість сторін.

UNCITRAL Arbitration Rules являють собою комплекс процесуальних правил, які сторони можуть обрати для проведення арбітражу, насамперед у процедурах ad hoc.

Якщо сторони не врегулювали відповідне питання, процедура визначається арбітражним складом у межах застосовного арбітражного закону та регламенту.

Принцип обмеженого втручання державного суду

Для міжнародного комерційного арбітражу характерний принцип:

minimum court intervention – мінімального судового втручання.

Державний суд може втручатися в арбітраж лише **у випадках, прямо передбачених законом**.

Це забезпечує самостійність арбітражної процедури і не дозволяє державному суду фактично підміняти арбітражний склад під час розгляду спору.

Разом із тим мінімальне втручання не означає відсутності судового контролю взагалі.

Державний суд зберігає передбачені законом функції щодо:

підтримки арбітражу → контролю фундаментальних гарантій → скасування → визнання та виконання рішення.

Принцип «компетенція-компетенція»

Арбітраж має право самостійно вирішувати питання про **наявність та межі власної компетенції**.

Це принцип:

Kompetenz-Kompetenz – competence-competence.

Зокрема, арбітраж сам оцінює:

- чи існує арбітражна угода;
- чи є вона чинною;
- чи охоплює вона конкретний спір.

Цей принцип не усуває подальшого судового контролю у передбачених законом випадках, але дозволяє арбітражу **не чекати попереднього остаточного вирішення питання державним судом**.

Принцип автономності арбітражної угоди

Арбітражне застереження юридично відокремлюється від основного договору.

Тому:

недійсність основного договору ≠ автоматично недійсність арбітражної угоди.

Це принцип:

separability / severability – автономності арбітражної угоди.

Завдяки йому арбітраж може вирішувати, наприклад, спір про недійсність договору, навіть якщо саме арбітражне застереження міститься у цьому договорі.

Незалежність і неупередженість арбітрів

Арбітр повинен бути **незалежним та неупередженим – independent and impartial** щодо сторін і результату спору.

Якщо існують обставини, які викликають обґрунтовані сумніви щодо його незалежності чи неупередженості, закон передбачає механізм відводу.

Це необхідна гарантія того, що передача спору недержавному органу не зменшує базових стандартів справедливого розгляду.

Остаточність арбітражного рішення

Арбітражне рішення не підлягає звичайній системі апеляційного та касаційного перегляду, характерній для державного судочинства.

Судовий контроль має **обмежений характер**:

арбітражне рішення може бути скасоване лише за спеціально передбаченими законом підставами.

Державний суд при цьому не здійснює повторного розгляду спору по суті як апеляційна інстанція.

Тому:

арбітражне рішення → finality;

але

finality ≠ абсолютна відсутність судового контролю.

Міжнародна виконуваність

Однією з ключових переваг міжнародного комерційного арбітражу є розвинений міжнародний механізм визнання та виконання рішень.

Його основою є **Нью-Йоркська конвенція 1958 року про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень**, яка створює міжнародну систему циркуляції арбітражних рішень.

Саме можливість виконати арбітражне рішення в різних державах є однією з причин широкого використання арбітражу у міжнародній торгівлі. UNCITRAL визначає Нью-Йоркську конвенцію як один із центральних міжнародних інструментів у сфері міжнародного комерційного арбітражу.

Міжнародний комерційний арбітраж і державний суд

Критерій	**Державний суд**	**Міжнародний комерційний арбітраж**
Правова природа	Орган державної судової влади	Недержавний спосіб вирішення спору
Підстава компетенції	Закон, міжнародна юрисдикція	Насамперед арбітражна угода
Хто вирішує спір	Професійний суддя держави	Один або кілька арбітрів
Вибір складу	Сторони суддю не обирають	Сторони мають значний вплив на формування складу
Процедура	Визначена процесуальним законом	Значною мірою визначається сторонами та регламентом
Результат	Судове рішення	Арбітражне рішення
Перегляд	Апеляція, у передбачених випадках касація	Лише обмежене оспорювання / скасування
Примусове виконання	За правилами державного виконання	Потребує державного механізму визнання і виконання

Отже, міжнародний комерційний арбітраж є **альтернативою державному судовому вирішенню спору**, але користується державною підтримкою на стадіях, визначених законом.

Міжнародний комерційний арбітраж і внутрішній третейський суд

Незважаючи на близьку правову природу, ці інститути в українському законодавстві **не є тотожними**.

Закон України «Про третейські суди» прямо передбачає:

його дія не поширюється на міжнародний комерційний арбітраж.

Тому існують два окремі правові режими:

міжнародний комерційний арбітраж → Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж»;

внутрішній третейський розгляд → Закон України «Про третейські суди».

Основні відмінності від внутрішнього третейського розгляду

Критерій	**Міжнародний комерційний арбітраж**	**Внутрішній третейський суд**
Основний закон	Закон «Про міжнародний комерційний арбітраж»	Закон «Про третейські суди»
Характер відносин	Міжнародні комерційні відносини та інші випадки, передбачені Законом	Внутрішні цивільні та господарські спори у встановлених законом межах
Міжнародний елемент	Характерний для основної сфери застосування	Не є визначальною ознакою
Міжнародні джерела	Нью-Йоркська конвенція, Типовий закон UNCITRAL та ін.	Переважно національний правовий режим
Виконання рішення	Можливе в міжнародному режимі, зокрема за Нью-Йоркською конвенцією	За спеціальними правилами українського законодавства про третейські рішення

Обидва механізми є недержавними, однак **їх правовий режим, сфера компетенції та механізми контролю й виконання рішень різні**.

Арбітраж не слід змішувати з арбітражними судами держави

Термінологічно важливо не плутати міжнародний комерційний арбітраж із державними судами.

Arbitration → недержавний арбітражний розгляд.

Court → державний суд.

Історичне використання словосполучення «арбітражний суд» щодо державних господарських судів не змінює сучасного розмежування цих інститутів.

Арбітраж не є медіацією

Міжнародний комерційний арбітраж належить до **adjudicative ADR**, тобто способів, де третя нейтральна особа **вирішує спір**.

Медіація має іншу природу:

арбітраж → арбітр приймає рішення;

медіація → медіатор допомагає сторонам самим досягти угоди.

Тому результатом є:

арбітраж → arbitral award;

медіація → settlement agreement, якщо сторони домовилися.

Узагальнення

Міжнародний комерційний арбітраж – це **договірно заснований недержавний юрисдикційний механізм вирішення міжнародних комерційних спорів**.

Його основні ознаки:

- наявність арбітражної угоди;
- недержавний характер;
- міжнародний і комерційний характер спору;
- можливість інституційного або ad hoc арбітражу;
- формування незалежного складу арбітрів;
- значна автономія сторін щодо процедури;
- обов'язкове арбітражне рішення;
- обмежений судовий контроль;
- можливість міжнародного визнання та виконання.

Основні принципи:

party autonomy → автономія волі;

equal treatment → рівність сторін;

procedural autonomy → свобода визначення процедури;

minimum court intervention → обмежене втручання державного суду;

Kompetenz-Kompetenz → арбітраж вирішує питання власної компетенції;

separability → автономність арбітражної угоди;

independence and impartiality → незалежність і неупередженість арбітрів;

finality → остаточність рішення за відсутності звичайного апеляційного перегляду.

<u>Формула для запам'ятовування:</u>

арбітражна угода → компетенція арбітражу;

арбітраж ≠ державний суд;

арбітраж ≠ внутрішній третейський суд;

арбітраж ≠ медіація;

institutional arbitration → постійна установа;

ad hoc → арбітраж для конкретного спору;

держава не вирішує спір замість арбітрів, але підтримує і контролює арбітраж у встановлених законом межах;

арбітражне рішення → обов'язкове + обмежено оспорюване + потенційно міжнародно виконуване.

Правове регулювання міжнародного комерційного арбітражу в Україні та міжнародні джерела арбітражного права

Багаторівнева система арбітражного регулювання

Міжнародний комерційний арбітраж регулюється одночасно:

- національним законодавством держави місця арбітражу;
- міжнародними договорами;
- арбітражною угодою сторін;
- регламентом обраної арбітражної установи або погодженими правилами ad hoc арбітражу.

Тому до конкретного спору можуть одночасно застосовуватися:

арбітражний закон держави → міжнародна конвенція → арбітражний регламент → домовленість сторін.

При цьому імперативні положення застосовного арбітражного закону та міжнародних договорів не можуть бути усунені угодою сторін.

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж»

Основним спеціальним актом України є **Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 року № 4002-XII**.

Станом на 2026 рік Закон діє у редакції з урахуванням змін, внесених Законом № 4856-IX, які набрали чинності **21 травня 2026 року** та розширили сферу компетенції міжнародного комерційного арбітражу.

Закон регулює, зокрема:

- сферу застосування міжнародного комерційного арбітражу;
- арбітражну угоду;
- формування складу арбітражу;
- відвід та припинення повноважень арбітра;
- компетенцію арбітражного складу;
- забезпечувальні заходи;
- арбітражне провадження;
- право, що застосовується до суті спору;
- ухвалення арбітражного рішення;
- оспорювання рішення;
- його визнання та виконання.

Отже, Закон охоплює **весь життєвий цикл арбітражу – від арбітражної угоди до виконання рішення**.

Зв'язок Закону з Типовим законом UNCITRAL

Українське законодавство про міжнародний комерційний арбітраж побудоване на основі **Типового закону UNCITRAL про міжнародний комерційний арбітраж 1985 року – UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration**.

UNCITRAL офіційно відносить Україну до держав, які у 1994 році прийняли законодавство, засноване на Типовому законі.

Типовий закон охоплює:

- арбітражну угоду;
- склад арбітражу;
- компетенцію арбітражу;
- межі втручання державного суду;
- арбітражну процедуру;
- ухвалення рішення;
- скасування;
- визнання та виконання арбітражних рішень.

Типовий закон UNCITRAL не є міжнародним договором

Це принципове розмежування.

UNCITRAL Model Law ≠ міжнародна конвенція.

Типовий закон є **модельним законодавчим актом**, запропонованим державам як зразок для реформування національного арбітражного законодавства.

Він:

- не ратифікується державами як договір;
- не застосовується до спору безпосередньо лише тому, що його розробила UNCITRAL;
- набуває юридичного значення через його імплементацію у національне законодавство.

Держави можуть відтворювати Типовий закон повністю або з певними відхиленнями. Саме тому при розгляді справи необхідно застосовувати **конкретний національний арбітражний закон**, а не абстрактно текст Model Law.

Редакція Типового закону 2006 року

У 2006 році UNCITRAL модернізувала Типовий закон.

Зміни стосувалися, зокрема:

- форми арбітражної угоди;
- тлумачення положень Model Law;
- розширеного режиму забезпечувальних заходів;
- попередніх наказів.

Тому сучасна офіційна назва документа:

UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration (1985), with amendments as adopted in 2006.

Водночас зміни 2006 року **не стають автоматично частиною українського права**: необхідно перевіряти, які саме положення відображені у чинному Законі України.

Цивільний процесуальний кодекс України

Закон про міжнародний комерційний арбітраж регулює насамперед сам арбітраж, тоді як **ЦПК України** визначає порядок здійснення державними судами функцій сприяння та контролю щодо арбітражу.

ЦПК регулює, зокрема:

- забезпечення позову у справі, переданій до міжнародного комерційного арбітражу;
- забезпечення доказів;
- оспорювання арбітражного рішення;
- визнання та надання дозволу на виконання арбітражного рішення;
- видачу виконавчого документа у передбачених законом випадках.

Справи про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу та про їх визнання і виконання розглядаються визначеними ЦПК апеляційними судами як судами першої інстанції.

Отже:

Закон про МКА → арбітражне провадження;

ЦПК → взаємодія арбітражу з державним судом.

Нью-Йоркська конвенція 1958 року

Центральним міжнародним договором у сфері міжнародного комерційного арбітражу є **Конвенція ООН про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, укладена в Нью-Йорку 10 червня 1958 року – New York Convention**.

Україна є її учасницею; Конвенція діє для України з **8 січня 1961 року**.

Основні функції Конвенції:

арбітражна угода → повинна визнаватися державними судами;

іноземне арбітражне рішення → повинно визнаватися та виконуватися у Договірних державах;

відмова у визнанні чи виконанні → лише з обмежених підстав, передбачених ст. V Конвенції.

Таким чином, Нью-Йоркська конвенція забезпечує не стільки сам порядок проведення арбітражу, скільки **міжнародну ефективність арбітражної угоди та арбітражного рішення**.

Стаття II Нью-Йоркської конвенції

Конвенція зобов'язує держави визнавати письмові арбітражні угоди щодо спорів, які можуть бути передані до арбітражу.

Якщо сторона всупереч такій угоді звернулася до державного суду, суд Договірної держави на прохання іншої сторони повинен направити сторони до арбітражу, якщо не встановить, що арбітражна угода:

- недійсна;
- втратила чинність;
- не може бути виконана.

Тому Нью-Йоркська конвенція захищає не лише **award**, а й саму **arbitration agreement**.

Європейська конвенція 1961 року

Другим важливим міжнародним договором для України є **Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж**, укладена в Женеві **21 квітня 1961 року**.

Для України вона набула чинності **7 січня 1964 року**.

Конвенція регулює окремі питання міжнародного зовнішньоторговельного арбітражу між особами, пов'язаними з державами-учасницями, зокрема:

- арбітражні угоди;
- організацію арбітражу;
- формування арбітражного складу;
- заперечення щодо компетенції;
- право, що застосовується арбітрами;
- мотивування арбітражних рішень;
- наслідки скасування арбітражного рішення.

Європейська конвенція **не замінює Нью-Йоркську**, а діє поряд із нею у своїй сфері.

Особливе значення має ст. IX Європейської конвенції щодо впливу скасування арбітражного рішення на його подальше визнання і виконання між державами, які одночасно є учасницями обох конвенцій.

Співвідношення Нью-Йоркської та Європейської конвенцій

Спрощено їх функції можна розмежувати так:

Джерело	**Основна функція**
Нью-Йоркська конвенція 1958	визнання арбітражних угод + визнання і виконання іноземних арбітражних рішень
Європейська конвенція 1961	окремі питання організації та функціонування міжнародного зовнішньоторговельного арбітражу
UNCITRAL Model Law	модель для національного арбітражного законодавства
Закон України про МКА	безпосереднє національне регулювання арбітражу в Україні
ЦПК України	судове сприяння, контроль, скасування, визнання та виконання

Арбітражний регламент UNCITRAL

Ще одним важливим документом є **UNCITRAL Arbitration Rules – Арбітражний регламент UNCITRAL**.

На відміну від Нью-Йоркської та Європейської конвенцій:

UNCITRAL Arbitration Rules ≠ міжнародний договір;

і на відміну від Model Law:

UNCITRAL Arbitration Rules ≠ модель національного закону.

Це **набір процесуальних правил**, які сторони можуть погодити для проведення конкретного арбітражу, особливо арбітражу **ad hoc**. UNCITRAL характеризує їх саме як правила, які сторони можуть обрати для регулювання арбітражного провадження.

Формула:

Model Law → законодавцю;

Arbitration Rules → сторонам і арбітрам.

Регламенти постійно діючих арбітражних установ

Якщо сторони передають спір до інституційного арбітражу, важливим джерелом процедурних правил стає **регламент відповідної арбітражної установи**.

В Україні це насамперед:

- Регламент Міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України;
- Регламент Морської арбітражної комісії при ТПП України.

Чинний Закон прямо передбачає, що **Торгово-промислова палата України затверджує відповідні регламенти та сприяє діяльності цих арбітражних установ**.

Якщо сторони погодили арбітраж у певній установі, посилання на цю установу зазвичай означає застосування її чинного регламенту відповідно до умов арбітражної угоди та самого регламенту.

Іноземні та міжнародні арбітражні інституції

Сторони можуть обрати не лише українські арбітражні установи.

У міжнародній практиці широко використовуються, наприклад:

- ICC International Court of Arbitration;
- London Court of International Arbitration – LCIA;
- Stockholm Chamber of Commerce Arbitration Institute – SCC;
- Vienna International Arbitral Centre – VIAC;
- інші постійні арбітражні інституції.

Їхні регламенти мають **договірне процесуальне значення**, якщо сторони включили відповідну арбітражну угоду.

Водночас регламент установи не може усунути імперативні положення **lex arbitri – права місця арбітражу**.

Lex arbitri

Для міжнародного комерційного арбітражу принципове значення має **lex arbitri – право, що регулює арбітраж як процесуальний механізм**.

Воно тісно пов’язане з:

seat of arbitration – юридичним місцем арбітражу.

Lex arbitri визначає, зокрема:

- межі автономії сторін;
- суди, які можуть сприяти арбітражу;
- допустимі підстави втручання суду;
- порядок оспорювання арбітражного рішення;
- імперативні процесуальні гарантії.

Наприклад:

місце арбітражу – Київ → основним lex arbitri є український Закон «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Це не означає, що до суті договору обов'язково застосовується українське матеріальне право.

Lex arbitri і право, що застосовується до суті спору

Необхідно розрізняти:

lex arbitri → право арбітражної процедури;

lex causae → матеріальне право, за яким вирішується спір.

Наприклад:

seat → Київ;

lex arbitri → українське право;

але сторони можуть обрати:

lex causae → право Німеччини.

Отже:

місце арбітражу ≠ автоматично матеріальне право договору.

Арбітражна угода як джерело процесуального режиму

Арбітражна угода також визначає значну частину правового режиму конкретного арбітражу.

Сторони можуть погодити, зокрема:

- вид арбітражу;
- арбітражну установу;
- місце арбітражу;
- кількість арбітрів;
- порядок їх призначення;
- мову;
- процесуальний регламент;
- застосовне матеріальне право.

Однак автономія волі діє:

у межах імперативних норм lex arbitri та застосовних міжнародних договорів.

Тому арбітражна угода є важливим елементом регулювання конкретної справи, але не стоїть вище імперативного законодавства.

Міжнародний комерційний та інвестиційний арбітраж

Не слід автоматично поширювати всі джерела інвестиційного арбітражу на міжнародний **комерційний** арбітраж.

Міжнародний комерційний арбітраж переважно стосується:

приватноправових комерційних спорів між сторонами.

Інвестиційний арбітраж може ґрунтуватися на:

- міжнародному інвестиційному договорі;
- двосторонній угоді про захист інвестицій;
- спеціальному законодавстві;
- окремій угоді держави з інвестором.

Тому, наприклад, механізм ICSID має самостійний міжнародно-правовий режим і не є загальним джерелом для будь-якого міжнародного комерційного арбітражу.

Ієрархія джерел у конкретній справі

Практично необхідно перевіряти джерела в такій послідовності:

міжнародний договір України → імперативні положення lex arbitri → арбітражна угода → регламент обраної установи або UNCITRAL Arbitration Rules → диспозитивні положення національного закону.

При цьому питання матеріального права, за яким вирішується спір, визначається **окремо**.

Узагальнення

Правове регулювання міжнародного комерційного арбітражу має **багаторівневий характер**.

Основні джерела для України:

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» → основне національне регулювання;

ЦПК України → судове сприяння, контроль, скасування, визнання та виконання;

Нью-Йоркська конвенція 1958 → арбітражні угоди + міжнародне визнання та виконання рішень;

Європейська конвенція 1961 → спеціальні питання зовнішньоторговельного арбітражу;

UNCITRAL Model Law 1985/2006 → модель національного законодавства;

UNCITRAL Arbitration Rules → погоджені сторонами процесуальні правила;

регламенти МКАС, МАК та інших арбітражних інституцій → інституційна процедура.

Український Закон 1994 року базується на **Типовому законі UNCITRAL**, а його чинна редакція враховує зміни, що набрали чинності **21 травня 2026 року**.

<u>Формула для запам'ятовування:</u>

New York 1958 → визнати arbitration agreement + виконати award;

Geneva 1961 → додаткові правила зовнішньоторговельного арбітражу;

Model Law → модель для державного законодавця, не конвенція;

UNCITRAL Arbitration Rules → правила для конкретного арбітражу, не закон;

Закон України про МКА → lex arbitri для арбітражу з місцем в Україні;

ЦПК → державний суд допомагає, контролює, скасовує у встановлених випадках та забезпечує виконання;

seat of arbitration → визначає lex arbitri;

lex arbitri ≠ lex causae.

Арбітрабельність спорів та компетенція міжнародного комерційного арбітражу. Принцип «компетенція-компетенція»

Поняття арбітрабельності

Арбітрабельність – arbitrability означає юридичну допустимість передачі певної категорії спорів на вирішення міжнародного комерційного арбітражу.

Для виникнення компетенції арбітражу недостатньо лише бажання сторін. Необхідно одночасно, щоб:

- спір за своєю природою **міг бути предметом арбітражного розгляду**;
- між сторонами існувала дійсна арбітражна угода;
- конкретний спір входив до предметних меж цієї угоди.

Отже:

арбітрабельність → чи дозволяє закон вирішувати такий спір арбітражем;

арбітражна угода → чи погодилися сторони передати саме цей спір арбітражу.

Об'єктивна і суб'єктивна арбітрабельність

У доктрині доцільно розрізняти:

objective arbitrability – об'єктивну арбітрабельність → які категорії спорів можуть передаватися до арбітражу;

subjective arbitrability – суб'єктивну арбітрабельність → чи можуть конкретні суб'єкти укласти арбітражну угоду та передати відповідний спір до арбітражу.

Основне значення має саме **об'єктивна арбітрабельність**, тобто законодавчо встановлені межі арбітражного розгляду.

Загальна сфера компетенції за Законом України

Чинна редакція ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» після змін, що набрали чинності **21 травня 2026 року**, передбачає можливість передачі за угодою сторін до міжнародного комерційного арбітражу широкого кола спорів.

Насамперед це спори з **договірних та інших цивільно-правових відносин**, що виникають у зовнішньоторговельних та інших міжнародних економічних зв'язках, якщо наявний передбачений законом міжнародний зв'язок, зокрема:

- комерційне підприємство хоча б однієї сторони на момент укладення арбітражної угоди знаходиться за кордоном;

- сторони прямо погодили, що предмет арбітражної угоди пов'язаний більш ніж з однією державою;
- місце арбітражу знаходиться за межами держави комерційних підприємств сторін;
- значна частина зобов'язань виконується за кордоном;
- предмет спору найбільш тісно пов'язаний з іншою державою.

Це означає, що після змін 2026 року міжнародність арбітражу визначається **не лише місцезнаходженням сторін, а й об'єктивним транскордонним зв'язком правовідносин**.

Інші спори, прямо охоплені Законом

До міжнародного комерційного арбітражу можуть також передаватися, за передбачених законом умов:

- спори підприємств з іноземними інвестиціями та міжнародних об'єднань і організацій, створених в Україні;
- спори між їх учасниками;
- їх спори з іншими суб'єктами права України;
- окремі спори щодо облігацій, якщо хоча б одна сторона є підприємством з іноземними інвестиціями;
- інвестиційні спори між інвестором та державою, її органами або міжурядовою організацією, якщо підставою передачі є міжнародний договір, закон, інший нормативно-правовий акт або угода сторін.

Отже, сфера міжнародного комерційного арбітражу в Україні **не обмежується класичним спором між українським та іноземним продавцем і покупцем**.

Не кожний приватноправовий спір є арбітрабельним

Автономія волі сторін має законодавчі межі.

Стаття 22 ГПК України виходить із загального правила, що спір господарської юрисдикції може бути переданий до міжнародного комерційного арбітражу, **крім категорій, щодо яких закон установлює заборону або спеціальні умови**.

До обмежень належать, зокрема, окремі спори щодо:

- визнання недійсними актів;
- державної реєстрації або обліку прав;
- певних корпоративних, реєстраційних та інших відносин, прямо визначених ГПК;
- інших категорій, які законом віднесені до неарбітрабельних.

Отже, наявність міжнародного елемента і арбітражного застереження **не усуває імперативну законодавчу заборону на арбітраж**.

Цивільно-правові аспекти окремих спорів можуть бути арбітрабельними

Арбітрабельність необхідно визначати не лише за назвою категорії справи, а й за **юридичною природою конкретної вимоги**.

Частина 2 ст. 22 ГПК прямо допускає передачу до міжнародного комерційного арбітражу, зокрема:

- певних корпоративних спорів договірного походження – за спеціальної арбітражної угоди між юридичною особою та всіма її учасниками;
- цивільно-правових аспектів окремих категорій спорів;
- цивільно-правових спорів щодо укладення, зміни, розірвання та виконання договорів про публічні закупівлі;
- окремих спорів щодо договорів купівлі-продажу пакетів акцій державних банків.

Верховний Суд також розмежовує **публічно-правовий аспект закупівельної процедури** та **цивільно-правовий спір із договору про закупівлю**, допускаючи арбітраж останнього за наявності відповідних умов.

Тому:

публічно-правовий контроль → як правило, не арбітраж;

приватноправова договірна вимога → може бути арбітрабельною, якщо це допускає закон.

Компетенція арбітражу

Компетенція конкретного арбітражу визначається сукупністю трьох елементів:

закон дозволяє арбітраж такого спору + існує дійсна арбітражна угода + спір охоплюється її межами.

Тому необхідно перевірити:

- **ratione materiae** → чи охоплює угода предмет спору;
- **ratione personae** → чи поширюється угода на конкретних учасників;
- за необхідності **ratione temporis** → чи охоплює угода спір з огляду на час виникнення відповідних відносин.

Наприклад, застереження про передачу до арбітражу:

«усіх спорів, що виникають з цього договору»

може мати інші межі, ніж:

«усіх спорів, що виникають з цього договору або у зв'язку з ним».

Конкретне формулювання визначає обсяг юрисдикції арбітражу.

Принцип Kompetenz-Kompetenz

Стаття 16 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» закріплює принцип:

Kompetenz-Kompetenz / competence-competence – компетенція вирішувати питання власної компетенції.

Арбітражний склад має право самостійно вирішувати:

- чи існує арбітражна угода;
- чи є вона дійсною;
- чи охоплює вона конкретний спір;
- чи не виходять заявлені вимоги за межі його повноважень.

Це означає:

заперечення сторони проти юрисдикції ≠ автоматичне припинення арбітражу.

Арбітраж насамперед сам розглядає таке заперечення.

Позитивний і негативний аспекти Kompetenz-Kompetenz

У теорії розрізняють:

позитивний ефект → арбітраж може сам вирішувати питання власної компетенції;

негативний ефект → державний суд повинен утримуватися від передчасного вирішення спору по суті, якщо існує арбітражна угода, залишаючи арбітражу первинну можливість оцінити власну юрисдикцію.

Українське законодавство безпосередньо закріплює насамперед **позитивний аспект** у ст. 16, а взаємодія з державним судом додатково визначається ст. 8 Закону та процесуальними кодексами.

Звернення до державного суду всупереч арбітражній угоді

Стаття 8 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», узгоджена зі ст. II Нью-Йоркської конвенції 1958 року, виходить із принципу обов'язковості арбітражної угоди.

Якщо до державного суду подано позов щодо спору, охопленого арбітражною угодою, суд за своєчасним запереченням сторони повинен поважати цю угоду, якщо вона не є:

- недійсною;
- такою, що втратила чинність;
- такою, що не може бути виконана.

Отже:

арбітражна угода є → державний суд не повинен підміняти погоджений сторонами арбітражний форум, якщо немає законної підстави для невизнання угоди.

Строк заявлення заперечення щодо компетенції

За ст. 16 Закону заперечення про відсутність у арбітражу компетенції повинно бути заявлено:

не пізніше подання заперечень щодо позову.

При цьому сторона не втрачає право заперечувати компетенцію лише тому, що:

- сама призначила арбітра;
- брала участь у його призначенні.

Якщо ж сторона вважає, що арбітраж виходить за межі своєї компетенції під час розгляду певного питання, таке заперечення необхідно заявити **як тільки відповідне питання виникло у провадженні**.

Арбітраж може прийняти і пізніше заперечення, якщо визнає затримку виправданою.

Форма вирішення питання про компетенцію

Арбітраж може вирішити питання про власну компетенцію:

як попереднє питання

або

у самому арбітражному рішенні щодо суті спору.

Якщо арбітраж окремою попередньою постановою визнав свою компетенцію, український Закон передбачає можливість звернення до компетентного державного суду в установленому ст. 16 порядку.

При цьому саме звернення до суду **не обов'язково зупиняє арбітражне провадження**: арбітраж може продовжувати розгляд та ухвалити рішення.

Отже:

Kompetenz-Kompetenz ≠ виключення будь-якого судового контролю.

Це означає **первинну компетенцію арбітражу**, яка існує разом із передбаченим законом подальшим контролем державного суду.

Компетенція-компетенція та автономність арбітражної угоди

Принцип Kompetenz-Kompetenz безпосередньо пов'язаний із принципом **separability – автономності арбітражного застереження**.

Стаття 16 передбачає, що арбітражне застереження, яке є частиною договору, розглядається як **юридично самостійна угода**.

Тому:

недійсність основного договору ≠ автоматично недійсність арбітражної угоди.

Наприклад, сторона стверджує:

«договір недійсний, тому арбітраж не має компетенції».

Самого цього аргументу недостатньо.

Арбітраж спочатку окремо перевіряє:

чи є недійсною саме арбітражна угода.

Принцип favor arbitrandum

Українське процесуальне законодавство підтримує підхід, спрямований на збереження ефективності арбітражної угоди.

Частина 3 ст. 22 ГПК України передбачає, що неточності у тексті арбітражної угоди та сумніви щодо її дійсності, чинності чи виконуваності повинні тлумачитися судом **на користь її дійсності, чинності та виконуваності**.

Цей підхід можна позначити як:

favor arbitrandum / pro-arbitration interpretation – тлумачення на користь ефективності арбітражної угоди.

Водночас він не дозволяє суду **створити арбітражну угоду замість сторін**, якщо їхньої згоди на арбітраж насправді не існувало.

Арбітрабельність контролюється не лише на початку провадження

Питання арбітрабельності може виникнути на кількох стадіях:

до арбітражу → державний суд оцінює дію арбітражної угоди;

під час арбітражу → арбітраж вирішує питання своєї компетенції;

після рішення → арбітрабельність може перевірятися при скасуванні award;

при виконанні → неарбітрабельність може бути підставою для відмови у визнанні та виконанні.

Тому арбітрабельність є **об'єктивною законодавчою межею автономії сторін**, яку не можна усунути їх домовленістю.

Перевищення меж арбітражної угоди

Необхідно розрізняти:

неарбітрабельність спору → закон узагалі не дозволяє вирішувати такий вид спору арбітражем;

відсутність компетенції у конкретного арбітражу → спір теоретично арбітрабельний, але конкретна арбітражна угода його не охоплює.

Наприклад:

арбітражне застереження стосується лише спорів про оплату за договором, але арбітраж вирішує окреме питання, яке сторони йому не передавали.

Проблема тут:

не в загальній арбітрабельності спору, а у виході за межі arbitration agreement.

Таке перевищення може надалі мати значення для скасування або невизнання відповідної частини арбітражного рішення.

Алгоритм визначення компетенції

Перед передачею спору до міжнародного комерційного арбітражу необхідно послідовно перевірити:

чи допускає закон арбітраж такого виду спору → чи входить він до сфери Закону про МКА → чи існує дійсна арбітражна угода → чи пов'язує вона саме цих сторін → чи охоплює вона предмет конкретного спору → чи не перевищує арбітраж межі наданої йому компетенції.

Узагальнення

Арбітрабельність відповідає на питання:

«Чи може такий спір взагалі бути переданий до міжнародного комерційного арбітражу?»

Компетенція відповідає на питання:

«Чи має саме цей арбітраж право вирішувати саме цей спір між цими сторонами?»

Для компетенції необхідні:

арбітрабельний спір + дійсна арбітражна угода + охоплення конкретного спору цією угодою.

Стаття 16 Закону закріплює **Kompetenz-Kompetenz**:

арбітраж сам первинно вирішує питання про свою компетенцію, включно з існуванням і дійсністю арбітражної угоди.

При цьому:

Kompetenz-Kompetenz ≠ відсутність судового контролю;

неарбітрабельність ≠ вихід за межі арбітражної угоди;

недійсний основний договір ≠ автоматично недійсне арбітражне застереження;

участь у призначенні арбітра ≠ відмова від права заперечувати компетенцію.

<u>Формула для запам'ятовування:</u>

арбітрабельність → чи дозволяє закон?

арбітражна угода → чи погодили сторони?

scope → чи охоплює угода цей спір?

Kompetenz-Kompetenz → арбітраж сам первинно вирішує свою компетенцію;

separability → доля основного договору ≠ доля арбітражної угоди;

державний суд → не підміняє арбітраж, але здійснює контроль у передбачених законом випадках;

неарбітрабельний спір → угода сторін не може зробити його арбітрабельним.

Арбітражна угода: поняття, види, форма, автономність та правові наслідки

Поняття арбітражної угоди

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»:

«Арбітражна угода – це угода сторін про передачу до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними в зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають вони договірний характер чи ні».

Отже, арбітражна угода є **процесуальною домовленістю сторін про виключення спору з розгляду державним судом і передачу його на вирішення міжнародного комерційного арбітражу**.

Вона є основною юридичною підставою компетенції арбітражу:

немає арбітражної угоди → за загальним правилом немає компетенції арбітражу.

Види арбітражної угоди

Стаття 7 передбачає дві основні форми.

Арбітражне застереження – arbitration clause міститься безпосередньо в основному договорі та передбачає передачу до арбітражу майбутніх або вже виниклих спорів, пов'язаних із цим договором.

Наприклад:

«Усі спори, що виникають з цього договору або у зв'язку з ним, підлягають остаточному вирішенню Міжнародним комерційним арбітражним судом при ТПП України відповідно до його Регламенту».

Окрема арбітражна угода – submission agreement / compromis укладається як самостійний документ, зокрема вже після виникнення спору.

Отже:

arbitration clause → застереження в основному договорі;

submission agreement → окрема угода про передачу спору до арбітражу.

Обидві форми мають однакову юридичну функцію.

Арбітражна угода може охоплювати майбутні й уже виниклі спори

Сторони можуть передати до арбітражу:

- усі спори з певних правовідносин;
- лише окремі категорії спорів;
- конкретний уже виниклий спір.

Тому обсяг компетенції арбітражу залежить від **формулювання угоди**.

Наприклад:

«усі спори з договору» → широка компетенція;

«спори щодо оплати поставленого товару» → обмежена предметна компетенція.

Арбітраж не може вирішувати питання, які сторони йому не передали.

Письмова форма

Арбітражна угода повинна бути укладена **у письмовій формі**.

Стаття 7 визнає письмову форму дотриманою, якщо угода:

- міститься у документі, підписаному сторонами;
- укладена шляхом обміну листами;
- міститься в електронних повідомленнях, інформація з яких доступна для подальшого використання;
- зафіксована іншими засобами електрозв'язку;
- підтверджується обміном позовною заявою та відзивом, коли одна сторона посилається на арбітражну угоду, а інша **не заперечує її існування**.

Отже:

письмова форма ≠ обов'язково один паперовий документ з двома підписами.

Арбітражна угода через обмін процесуальними документами

Особливо важлива конструкція:

позивач у позові стверджує існування арбітражної угоди → відповідач у відзиві цього не заперечує → письмова форма вважається дотриманою.

Таким чином, поведінка сторін уже під час арбітражного провадження може підтвердити існування письмової арбітражної угоди.

Інкорпорація арбітражного застереження шляхом посилання

Арбітражна угода може бути включена до договору не лише безпосередньо.

Стаття 7 передбачає:

посилання в письмовій угоді на інший документ, що містить арбітражне застереження, може становити арбітражну угоду, якщо таке посилання робить це застереження частиною договору.

Наприклад:

договір відсилає до стандартних умов поставки, а ті містять арбітражне застереження.

Для його дії необхідно, щоб характер посилання дозволяв зробити висновок, що сторони **інкорпорували відповідні умови у свій договір**.

Зміст арбітражної угоди

Закон не встановлює обов'язкового вичерпного переліку реквізитів арбітражної угоди.

Для її дійсності не обов'язково прямо визначати:

- кількість арбітрів;
- мову провадження;
- місце арбітражу;
- процедурні строки.

Верховний Суд звертав увагу, що відсутність таких положень сама по собі **не робить арбітражну угоду недійсною**, якщо з неї можна встановити волю сторін передати спір до арбітражу.

Однак для практичної визначеності доцільно погоджувати:

арбітражну установу / ad hoc → коло спорів → місце арбітражу → регламент → кількість арбітрів → мову.

«Патологічне» арбітражне застереження

Недоліки формулювання арбітражної угоди не завжди роблять її невиконуваною.

Наприклад, можлива:

- неточна назва арбітражної установи;
- суперечність між окремими положеннями;
- неповне визначення процедури.

Українська судова практика використовує **проарбітражний підхід – favor arbitrandum**: неточності та сумніви щодо дійсності, чинності й виконуваності арбітражної угоди повинні, наскільки це можливо, тлумачитися **на користь її ефективності**.

Водночас суд не може створити арбітражну угоду замість сторін. Якщо через істотну помилку неможливо встановити обраний арбітраж або реальну волю сторін, угода може бути визнана такою, що **не може бути виконана**.

Автономність арбітражної угоди

Фундаментальним принципом є **separability / severability – автономність арбітражної угоди**.

Арбітражне застереження, хоча й міститься в основному договорі, юридично розглядається як **окрема угода**.

Тому:

недійсність основного договору ≠ автоматична недійсність арбітражного застереження;

розірвання договору ≠ автоматичне припинення арбітражного застереження.

У 2026 році Верховний Суд окремо підтвердив, що арбітражне застереження є автономною угодою процесуального характеру і не припиняється автоматично у зв'язку з розірванням основного договору.

Практичне значення автономності

Якщо сторона стверджує:

«договір недійсний, тому арбітраж не може розглядати спір», –

це саме по собі не усуває компетенцію арбітражу.

Необхідно окремо встановити:

чи є недійсною саме арбітражна угода.

Саме автономність дозволяє арбітражу вирішувати спори:

- про недійсність договору;
- його розірвання;
- припинення;
- порушення;
- наслідки недійсності,

не втрачаючи компетенцію лише через оспорювання основного договору.

Зв'язок із принципом Kompetenz-Kompetenz

Автономність арбітражної угоди тісно пов'язана з принципом:

Kompetenz-Kompetenz.

Арбітраж може самостійно вирішувати:

- чи існує арбітражна угода;
- чи є вона дійсною;
- чи охоплює конкретний спір.

Тобто:

основний договір і arbitration agreement оцінюються окремо → питання компетенції первинно вирішує сам арбітраж.

Правовий наслідок для державного суду

Стаття 8 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» встановлює основний негативний ефект арбітражної угоди.

Якщо до державного суду подано позов зі спору, охопленого арбітражною угодою, суд на прохання сторони, заявлене **не пізніше подання її першої заяви щодо суті спору**, повинен залишити позов без розгляду і направити сторони до арбітражу, якщо не встановить, що арбітражна угода:

- **недійсна;**
- **втратила чинність;**
- **не може бути виконана.**

Аналогічний принцип містить **ст. II Нью-Йоркської конвенції 1958 року**.

Заперечення має бути заявлено своєчасно

Наявність арбітражної угоди не означає, що державний суд завжди з власної ініціативи припинить розгляд.

Стаття 8 прямо пов'язує відповідний наслідок із **проханням сторони**, заявленим не пізніше її першої заяви щодо суті спору.

Отже:

арбітражна угода + своєчасне заперечення → справа повинна бути передана до арбітражного механізму;

відсутність своєчасного заперечення → сторона ризикує втратити можливість посилатися на арбітражну угоду для припинення державного розгляду на цій підставі.

Подання позову до державного суду не блокує арбітраж автоматично

Навіть якщо одна зі сторін звернулася до державного суду, ст. 8 дозволяє:

розпочати або продовжити арбітражне провадження та ухвалити арбітражне рішення, поки питання щодо компетенції розглядається судом.

Це є проявом:

автономності арбітражу + Kompetenz-Kompetenz.

Забезпечувальні заходи не порушують арбітражну угоду

Звернення сторони до державного суду з проханням про:

забезпечення позову або інші передбачені законом забезпечувальні заходи

не означає відмови від арбітражної угоди.

Стаття 9 Закону прямо встановлює, що звернення до суду за забезпечувальними заходами до або під час арбітражу **не є несумісним з арбітражною угодою**.

Отже:

звернення до державного суду за interim measures ≠ відмова від arbitration agreement.

Арбітражна угода і угода про вибір державного суду

Необхідно розрізняти:

arbitration agreement → спір передається недержавному арбітражу;

choice of court agreement → спір передається державному суду певної держави.

Це різні процесуальні угоди.

Наприклад:

«спір вирішується МКАС при ТПП України» → арбітражна угода;

«спір розглядається судами України» → угода про вибір державного суду.

Основні правові наслідки арбітражної угоди

Арбітражна угода створює одночасно кілька наслідків:

позитивний ефект → арбітраж отримує компетенцію розглядати спір;

негативний ефект → державний суд за передбачених законом умов повинен утриматися від розгляду спору;

процесуальний ефект → сторони зобов'язані використовувати погоджений арбітражний механізм;

міжнародний ефект → угода підлягає визнанню відповідно до Нью-Йоркської конвенції та застосовного національного права.

Алгоритм перевірки арбітражної угоди

чи існує домовленість про арбітраж → чи дотримана письмова форма → які сторони нею пов'язані → які спори вона охоплює → чи є спір арбітрабельним → чи є угода чинною та виконуваною → чи заявлено своєчасне заперечення проти державного судового розгляду.

Узагальнення

Арбітражна угода – це **процесуальна домовленість сторін про передачу всіх або певних спорів із конкретних правовідносин до міжнародного комерційного арбітражу**.

Види:

арбітражне застереження → частина основного договору;

окрема арбітражна угода → самостійний документ.

Форма:

письмовий документ → електронні повідомлення → обмін листами → обмін позовом і відзивом без заперечення → інкорпорація шляхом посилання.

Основний принцип:

separability → арбітражна угода автономна від основного договору.

Правовий наслідок:

дійсна й виконувана arbitration agreement + своєчасне заперечення → державний суд залишає позов без розгляду і направляє сторони до арбітражу.

<u>Формула для запам'ятовування:</u>

arbitration agreement → джерело компетенції арбітражу;

clause → у договорі; compromis → окрема угода;

письмова форма → тлумачиться широко;

основний договір недійсний / розірваний → arbitration clause автоматично не зникає;

separability + Kompetenz-Kompetenz → два взаємопов'язані принципи;

державний позов попри угоду + своєчасне заперечення → залишення без розгляду;

invalid / inoperative / incapable of being performed → арбітражна угода не блокує державний суд;

забезпечувальні заходи державного суду ≠ відмова від арбітражу.

Формування складу арбітражу, процедура розгляду спору та право, що застосовується арбітражем

Формування складу арбітражу

Однією з переваг міжнародного комерційного арбітражу є можливість сторін впливати на формування складу, який вирішуватиме спір.

За ст. 10 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» сторони можуть **самостійно визначити кількість арбітрів**. Якщо такої домовленості немає, за загальним правилом призначаються **три арбітри**.

Отже:

сторони визначили кількість → діє їх домовленість;

не визначили → за Законом три арбітри.

Якщо застосовується регламент постійної арбітражної установи, необхідно також враховувати його правила щодо кількісного складу.

Призначення арбітрів

Стаття 11 Закону закріплює широку автономію сторін щодо порядку призначення арбітрів.

За відсутності домовленості при арбітражі з трьома арбітрами:

кожна сторона призначає одного арбітра → два призначені арбітри обирають третього.

Якщо сторона протягом **30 днів** після отримання відповідного прохання не призначає арбітра або два арбітри протягом 30 днів не домовляються щодо третього, призначення здійснюється компетентним органом, визначеним ст. 6 Закону.

При одноособовому арбітрі, якщо сторони не можуть домовитися про кандидатуру, також застосовується передбачений Законом механізм призначення.

Громадянство арбітра

Особа не може бути позбавлена можливості виступати арбітром лише через своє громадянство, якщо сторони не домовилися про інше.

Тому:

арбітр ≠ обов'язково громадянин держави місця арбітражу;

арбітр ≠ обов'язково громадянин держави однієї зі сторін.

Це забезпечує можливість формувати міжнародний і нейтральний склад арбітражу.

Незалежність і неупередженість арбітра

Арбітр повинен бути:

independent – незалежним;

impartial – неупередженим.

Особа, якій запропоновано стати арбітром, повинна повідомити про обставини, що можуть викликати обґрунтовані сумніви щодо її незалежності або неупередженості.

Відвід можливий, якщо:

- існують обставини, що викликають обґрунтовані сумніви щодо незалежності чи неупередженості;

- арбітр не відповідає кваліфікаційним вимогам, погодженим сторонами.

Сторона може заявити відвід навіть арбітру, якого сама призначила, якщо відповідна підстава стала їй відома **після призначення**.

Основний принцип арбітражної процедури

Стаття 19 Закону закріплює **процесуальну автономію сторін**:

сторони можуть на свій розсуд домовитися про процедуру розгляду справи арбітражем.

Якщо вони цього не зробили, арбітражний склад сам визначає процедуру в межах Закону. До його повноважень належить також визначення:

- допустимості доказів;
- належності;
- істотності;
- доказового значення.

Отже:

процедуру визначили сторони → арбітраж її дотримується;

не визначили → арбітраж сам організовує розгляд.

Рівність сторін і право бути заслуханим

Процесуальна автономія обмежена фундаментальними гарантіями.

Стаття 18 вимагає:

рівного ставлення до сторін

та

надання кожній стороні повної можливості викласти свою позицію.

Тому навіть погоджена сторонами процедура не може позбавляти одну зі сторін реальної можливості:

- знати про заяви іншої сторони;
- подавати докази;
- заперечувати проти доказів;
- висловлювати свою позицію.

Порушення цих гарантій може надалі мати значення при **скасуванні або невизнанні арбітражного рішення**.

Місце арбітражу – seat of arbitration

Сторони можуть самостійно визначити **місце арбітражу – arbitral seat**.

Якщо вони цього не зробили, місце визначає арбітражний склад з урахуванням:

- обставин спору;
- зручності для сторін.

Місце арбітражу має не лише географічне, а насамперед **юридичне значення**, оскільки з ним пов'язується **lex arbitri – право арбітражного провадження**.

Місце арбітражу і місце проведення слухання – не тотожні

Навіть якщо seat визначено, наприклад, у Києві, арбітраж може:

- провести слухання в іншій державі;
- допитати свідка в іншому місці;
- провести огляд майна за кордоном;
- організувати окрему зустріч членів складу в іншому місці.

Стаття 20 прямо допускає проведення окремих процесуальних дій в іншому місці.

Тому:

seat of arbitration ≠ physical venue of hearing.

Перенесення конкретного слухання до іншого міста чи держави саме по собі **не змінює юридичне місце арбітражу та lex arbitri**.

Початок арбітражного провадження

Якщо сторони не домовилися інакше, за ст. 21 арбітражне провадження щодо конкретного спору починається в день, коли **відповідач отримав прохання про передачу цього спору до арбітражу**.

Цей момент може мати значення, зокрема, для визначення:

- початку провадження;
- дотримання відповідних строків;
- процесуальної поведінки сторін.

Мова арбітражу

За ст. 22 сторони можуть домовитися про:

мову або мови арбітражного провадження.

За відсутності домовленості мову визначає арбітражний склад.

Визначена мова застосовується, якщо сторони або арбітраж не встановили інше, до:

- заяв сторін;
- слухань;
- рішень;
- постанов;
- інших повідомлень арбітражу.

Арбітраж може також вимагати переклад документів на погоджену або визначену мову.

Позов і заперечення

У межах строку, визначеного сторонами або арбітражем, позивач викладає:

- обставини, на яких ґрунтується позов;
- спірні питання;
- свої вимоги.

Відповідач викладає **заперечення щодо позову**.

Сторони можуть додавати документи та інші докази або посилатися на ті докази, які планують подати.

За загальним правилом вимоги та заперечення можуть бути змінені або доповнені під час провадження, якщо арбітраж не визнає це недоцільним, зокрема через невиправдану затримку.

Усне слухання або документальний розгляд

Арбітраж може здійснювати розгляд:

на усному слуханні

або

лише на підставі документів та матеріалів справи.

За ст. 24, якщо сторони прямо не домовилися про відсутність усних слухань, арбітраж повинен провести таке слухання на відповідній стадії, **якщо цього просить будь-яка сторона**.

Сторони повинні бути завчасно повідомлені про слухання.

Усі документи, заяви та інша інформація, подані однією стороною, повинні бути передані іншій стороні.

Отже:

арбітраж може бути документальним, але право сторони бути заслуханою має бути забезпечене.

Неявка або пасивність сторони

Неучасть однієї сторони **не блокує автоматично арбітражне провадження**.

За ст. 25:

- якщо позивач без поважної причини не подає позовної заяви → провадження припиняється;
- якщо відповідач не подає заперечень → розгляд продовжується, але це **не означає автоматичного визнання позову**;
- якщо сторона не з'являється на слухання або не подає документи → арбітраж може продовжити розгляд на підставі наявних доказів;
- неподання доказу на вимогу арбітражу може мати відповідні доказові наслідки.

Отже:

default ≠ автоматична перемога іншої сторони.

Арбітраж усе одно повинен оцінити наявні докази та обґрунтованість вимог.

Експерти та отримання доказів

За ст. 26 арбітраж, якщо сторони не домовилися інакше, може призначити **експерта** для надання висновку зі спеціальних питань.

Сторони можуть бути зобов'язані:

- надати експерту інформацію;
- передати документи;
- забезпечити доступ до майна.

Якщо потрібні докази, отримання яких потребує владних повноважень держави, арбітраж або сторона за його згодою може звернутися за сприянням до компетентного суду.

За ст. 27 український апеляційний загальний суд за місцезнаходженням доказу або місцем проживання свідка може сприяти у:

- допиті свідка;
- витребуванні доказу;
- огляді доказу за його місцезнаходженням.

Це приклад **судової підтримки арбітражу**, а не втручання державного суду у вирішення спору по суті.

Право, що застосовується до суті спору

Центральне правило містить **ст. 28 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»**.

Арбітраж вирішує спір відповідно до:

норм права, які сторони обрали як застосовні до суті спору.

Якщо сторони обрали право певної держави, таке посилання за загальним правилом означає **безпосереднє застосування її матеріального права, а не її колізійних норм**.

Отже:

вибір права Німеччини → німецьке матеріальне право → без renvoi, якщо сторони не передбачили іншого.

«Норми права» як ширша категорія

Стаття 28 використовує формулу **«норми права» – rules of law**, запозичену з Типового закону UNCITRAL.

UNCITRAL спеціально пояснює, що поняття *rules of law* є ширшим, ніж право однієї конкретної держави, і дозволяє сторонам обирати, зокрема, правила, сформовані на міжнародному рівні, навіть якщо вони не є частиною одного національного правопорядку.

Тому в міжнародному арбітражі автономія сторін щодо **lex causae** потенційно ширша, ніж класичний вибір права держави у міжнародному приватному праві.

Наприклад, сторони можуть у відповідній арбітражній конструкції звертатися до:

- міжнародних уніфікованих матеріальних правил;
- міжнародних принципів договірного права;
- поєднання національного права з міжнародними правилами.

Конкретна допустимість і спосіб такого вибору визначаються застосовним арбітражним законом та арбітражною угодою.

Якщо сторони не обрали право

За ч. 2 ст. 28:

за відсутності вибору сторін арбітраж застосовує право, визначене згідно з колізійними нормами, які він вважає застосовними.

Це важливо відрізняти від державного суду.

Державний суд України зазвичай застосовує:

українські колізійні норми як lex fori.

Арбітраж натомість за ст. 28 має можливість визначити:

які колізійні норми він вважає застосовними.

Отже:

відсутність choice of law ≠ автоматичне застосування права місця арбітражу.

Ex aequo et bono та amiable compositeur

Арбітраж може вирішити спір:

ex aequo et bono – за справедливістю

або діяти як

amiable compositeur – «дружній посередник» у спеціальному арбітражному значенні

лише тоді, коли сторони **прямо надали йому таке повноваження**.

Арбітри не можуть самостійно вирішити:

«не застосовуватимемо право, а вирішимо так, як вважаємо справедливим».

Потрібна чітка згода сторін.

Умови договору та торгові звичаї

Незалежно від того, яке право застосовується, ч. 4 ст. 28 вимагає від арбітражу:

вирішувати спір відповідно до умов договору

та

враховувати торгові звичаї, що стосуються відповідної операції.

Отже, міжнародний арбітраж повинен враховувати не лише абстрактні норми застосовного права, а й конкретну договірну модель сторін та релевантні міжнародні торгові звичаї.

Наприклад, якщо сторони включили до договору **Incoterms® 2020**, відповідні правила враховуються як частина погодженого сторонами договірного режиму.

Lex arbitri, процедура і lex causae

Необхідно чітко розмежовувати три категорії:

Категорія	**Що регулює**
Lex arbitri	правовий режим самого арбітражу, судове сприяння та контроль
Арбітражний регламент / процедурна угода	порядок розгляду конкретного спору
Lex causae / rules of law	матеріальне вирішення спору

Наприклад:

seat – Київ → lex arbitri – Закон України про МКА;

арбітраж – МКАС при ТПП України → процедура – Регламент МКАС;

сторони обрали право Франції → lex causae – французьке матеріальне право.

Тому:

seat ≠ lex causae;

регламент ≠ матеріальне право;

вибір матеріального права ≠ вибір місця арбітражу.

Алгоритм арбітражного розгляду

сформувати склад арбітражу → перевірити незалежність і неупередженість → визначити seat → визначити процедурні правила і мову → забезпечити рівність сторін → отримати позов і заперечення → провести слухання або документальний розгляд → дослідити докази → визначити застосовні норми права → вирішити спір.

Узагальнення

Формування та процедура міжнародного комерційного арбітражу значною мірою ґрунтуються на **автономії волі сторін**.

Сторони можуть визначити:

кількість арбітрів → порядок їх призначення → місце арбітражу → процедуру → мову → норми права, що застосовуються до суті спору.

Якщо сторони відповідне питання не врегулювали, Закон або арбітражний регламент встановлює **субсидіарні правила**.

Основні гарантії:

незалежність і неупередженість арбітрів;

рівне ставлення до сторін;

право кожної сторони бути заслуханою;

можливість ознайомитися з доказами іншої сторони.

Стаття 28 передбачає:

сторони обрали rules of law → арбітраж їх застосовує;

обрано право держави → за загальним правилом безпосередньо її матеріальне право;

вибору немає → право визначається через колізійні норми, які арбітраж вважає застосовними;

ex aequo et bono → лише за прямим уповноваженням сторін;

у всіх випадках → умови договору + торгові звичаї.

<u>Формула для запам'ятовування:</u>

кількість арбітрів → визначають сторони; немає вибору → три;

арбітр → незалежний + неупереджений;

procedure → насамперед воля сторін;

seat → визначає lex arbitri;

hearing venue ≠ seat;

неявка відповідача ≠ автоматичне визнання позову;

lex arbitri ≠ lex causae;

choice of law → rules of law сторін;

немає choice of law → арбітраж сам обирає релевантні колізійні норми;

ex aequo et bono → тільки з прямої згоди сторін;

договір + торгові звичаї → враховуються завжди.

Арбітражне рішення: форма, юридична сила та підстави для його скасування

Поняття арбітражного рішення

Арбітражне рішення – **arbitral award** – це акт міжнародного комерційного арбітражу, яким остаточно вирішується весь спір або окрема частина переданих арбітражу вимог.

За колегіального розгляду рішення, якщо сторони не домовилися інакше, приймається **більшістю арбітрів**. Процесуальні питання можуть вирішуватися головою складу, якщо його на це уповноважили сторони або всі арбітри.

Арбітражний розгляд припиняється **остаточним арбітражним рішенням** або постановою про припинення провадження у випадках, передбачених ст. 32 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Форма арбітражного рішення

Відповідно до ст. 31 Закону арбітражне рішення повинно бути **письмовим і підписаним арбітром або арбітрами**.

При колегіальному розгляді достатньо підписів **більшості складу арбітражу**, якщо зазначено причину відсутності інших підписів.

У рішенні зазначаються:

- мотиви, на яких воно ґрунтується;
- висновок про задоволення або відхилення позовних вимог;
- сума арбітражного збору та витрат;
- розподіл витрат між сторонами;
- дата рішення;
- місце арбітражу.

Арбітражне рішення вважається винесеним **у місці арбітражу (seat)**, навіть якщо фактичне підписання або окремі слухання відбувалися в іншому місці. Після винесення кожній стороні передається підписана копія рішення.

Вмотивованість рішення

За українським Законом арбітражне рішення повинно містити **мотиви**, на яких воно ґрунтується.

Таким чином, award не обмежується лише резолютивною частиною: арбітраж має викласти правові та фактичні підстави своїх висновків.

Водночас вимоги до деталізації мотивів можуть конкретизуватися регламентом відповідної арбітражної установи.

Арбітражне рішення на узгоджених умовах

Якщо під час арбітражу сторони врегулювали спір, у тому числі шляхом медіації, арбітраж припиняє розгляд і на прохання сторін може зафіксувати домовленість у вигляді **арбітражного рішення на узгоджених умовах – award on agreed terms**.

Таке рішення:

- оформлюється відповідно до ст. 31;
- повинно містити вказівку, що воно є арбітражним рішенням;
- має **таку саму юридичну силу**, як інше рішення щодо суті спору.

Отже:

мирова домовленість + оформлення як award → повноцінне арбітражне рішення.

Виправлення, роз'яснення та додаткове рішення

Після винесення рішення арбітраж не перетворюється на апеляційну інстанцію щодо власного award, але ст. 33 дозволяє усунути окремі недоліки.

Якщо сторони не встановили іншого строку, протягом **30 днів після отримання рішення** сторона може просити:

- виправити арифметичну, друкарську, описову або аналогічну помилку;
- за наявності відповідної домовленості сторін – роз'яснити конкретний пункт або частину рішення.

Якщо арбітраж не вирішив окрему вимогу, яка була заявлена у провадженні, сторона може просити ухвалити **додаткове рішення**; за обґрунтованості прохання воно приймається у встановлений ст. 33 строк.

Ці механізми:

виправляють або доповнюють award → але не є його апеляційним переглядом.

Юридична сила арбітражного рішення

Стаття 35 Закону встановлює:

«Арбітражне рішення, незалежно від того, в якій країні воно було винесено, визнається обов'язковим…»

Отже, арбітражне рішення є **binding – обов'язковим для сторін**.

Для нього характерна також **finality – остаточність**: Закон не передбачає звичайної системи апеляційного та касаційного перегляду award по суті, аналогічної державному судочинству.

Сторона не може вимагати від державного суду повторно:

- встановити фактичні обставини;
- переоцінити докази;
- перевірити правильність тлумачення договору;
- перевірити правильність застосування матеріального права

лише тому, що вона не погоджується з висновком арбітражу.

Скасування – виключний спосіб оспорювання

Стаття 34 Закону прямо встановлює, що судове оспорювання арбітражного рішення може здійснюватися **тільки шляхом подання заяви про його скасування** на передбачених законом підставах.

Тому:

setting aside ≠ appeal.

Скасування не є перевіркою правильності рішення по суті, а становить **обмежений судовий контроль за дотриманням фундаментальних умов арбітражного розгляду**.

Верховний Суд послідовно наголошує, що при розгляді заяви про скасування суд **не перевіряє правильність застосування арбітражем матеріального права і не переглядає спір по суті**.

Яке арбітражне рішення може бути скасоване українським судом

За ст. 454 ЦПК України рішення міжнародного комерційного арбітражу може бути оспорене шляхом скасування в Україні, якщо:

місце арбітражу знаходиться на території України.

Заява подається до **апеляційного загального суду за місцезнаходженням арбітражу**, який у цій категорії справ діє як суд першої інстанції.

Отже:

seat в Україні → можливе скасування українським судом;

seat за кордоном → український суд не є судом скасування такого award.

Щодо іноземного award в Україні може поставати вже інше питання – **його визнання та виконання**.

Підстави для скасування, які повинна довести сторона

Арбітражне рішення може бути скасоване, якщо сторона, яка подала заяву, доведе одну з таких обставин:

- одна зі сторін арбітражної угоди була недієздатною або сама арбітражна угода є недійсною за застосовним до неї правом;
- сторону не було належним чином повідомлено про призначення арбітра чи арбітражний розгляд або з інших поважних причин вона не могла подати свої пояснення;
- рішення стосується спору, не передбаченого арбітражною угодою, не охопленого нею або містить висновки з питань, що виходять за її межі;
- склад арбітражу або арбітражна процедура не відповідали угоді сторін або, за відсутності допустимої угоди, вимогам закону.

Якщо частину рішення, що виходить за межі арбітражної угоди, можна відокремити від іншої частини:

може бути скасована лише відповідна частина award.

Підстави, які суд перевіряє самостійно

Окремі підстави не залежать виключно від доказування заявником.

Суд може скасувати рішення, якщо встановить, що:

- **предмет спору за законодавством України не може бути переданий до міжнародного комерційного арбітражу;**
- **арбітражне рішення суперечить публічному порядку України.**

Це дві об'єктивні межі:

non-arbitrability → неарбітрабельність;

public policy → публічний порядок.

Публічний порядок не означає будь-яку помилку у застосуванні права. Він стосується фундаментальних засад правопорядку України. Зокрема, у практиці 2026 року Верховний Суд застосовував публічний порядок у зв'язку з можливим обходом санкційних обмежень та інтересами національної безпеки.

Перелік підстав є вичерпним

Підстави ст. 34 Закону та ст. 459 ЦПК мають **вичерпний характер**.

Не є самостійними підставами для скасування, наприклад:

- незгода з оцінкою доказів;
- інше тлумачення договору;
- твердження про неправильне застосування матеріального права;
- процесуальне порушення, яке не підпадає під установлені законом підстави.

Верховний Суд прямо виходить із принципу **обмеженого втручання національного суду в арбітражне рішення**.

Строк для подання заяви про скасування

Заяву про скасування міжнародного арбітражного рішення не можна подати після спливу **трьох місяців** з дня, коли сторона отримала award.

Якщо сторона зверталася до арбітражу за ст. 33 щодо:

- виправлення;
- роз'яснення;
- додаткового рішення,

тримісячний строк обчислюється з дня вирішення арбітражем такого прохання.

Для міжнародного комерційного арбітражу ЦПК не встановлює можливості поновлення цього тримісячного строку, на відміну від окремого правила щодо рішень внутрішніх третейських судів.

Можливість усунення підстав для скасування самим арбітражем

Суд, який розглядає заяву про скасування, може на прохання сторони:

зупинити провадження на визначений строк

і надати арбітражу можливість:

- відновити арбітражний розгляд;
- вчинити інші дії, здатні усунути підстави для скасування award.

Ця конструкція відповідає проарбітражному підходу:

якщо дефект можна виправити → перевага надається його усуненню, а не автоматичному скасуванню рішення.

Наслідки скасування

Скасування award не завжди означає, що сам спір більше не може бути предметом арбітражу.

Стаття 459 ЦПК передбачає:

скасування рішення загалом не позбавляє сторону права повторно звернутися до міжнародного комерційного арбітражу, крім випадків, коли це неможливо з огляду на встановлену судом підставу скасування.

Наприклад:

- процесуальний дефект може дозволяти новий арбітражний розгляд;
- натомість встановлення неарбітрабельності спору означає, що передати цей спір до арбітражу повторно не можна.

Скасування і відмова у визнанні – різні інститути

Необхідно чітко розрізняти:

setting aside → скасування рішення судом держави місця арбітражу;

recognition and enforcement → надання рішенню юридичного ефекту та можливості примусового виконання в іншій державі.

Узагальнення

Арбітражне рішення:

письмове → підписане → мотивоване → містить дату і seat → передається сторонам.

Воно є:

обов'язковим для сторін + остаточним у сенсі відсутності звичайного апеляційного перегляду.

Для award із місцем арбітражу в Україні:

єдиний спеціальний спосіб судового оспорювання → заява про скасування.

Підстави поділяються на:

доводить сторона → недієздатність / недійсність arbitration agreement / неналежне повідомлення або неможливість подати позицію / перевищення компетенції / неправильний склад чи процедура;

суд перевіряє → неарбітрабельність + публічний порядок.

<u>Формула для запам'ятовування:</u>

award → письмовий + підписаний + мотивований + дата + seat;

award → binding + final;

звичайної апеляції по суті → немає;

seat в Україні → можливе setting aside в Україні;

строк → 3 місяці від отримання award;

скасування → лише за вичерпними підставами;

помилка у матеріальному праві сама по собі ≠ підстава для скасування;

non-arbitrability + public policy → перевіряє суд;

setting aside ≠ recognition and enforcement.

Визнання та виконання іноземних арбітражних рішень. Нью-Йоркська конвенція 1958 року та підстави для відмови у визнанні й виконанні

Загальна характеристика

Арбітражне рішення є обов'язковим для сторін, однак арбітраж сам не має державних примусових повноважень. Якщо боржник добровільно не виконує рішення, стягувач повинен звернутися до компетентного державного суду тієї держави, де планується виконання.

За ст. 35 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»:

«Арбітражне рішення, незалежно від того, в якій країні воно було винесено, визнається обов'язковим і при поданні до компетентного суду письмового клопотання виконується з урахуванням положень цієї статті та статті 36».

Отже:

award → обов'язковий для сторін;

добровільного виконання немає → необхідне державне визнання та надання дозволу на примусове виконання.

Нью-Йоркська конвенція 1958 року

Основним міжнародним договором є **Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, укладена в Нью-Йорку 10 червня 1958 року**.

Для України вона набула чинності **8 січня 1961 року**. Станом на 2026 рік Конвенція об'єднує переважну більшість держав світу і є базовим механізмом міжнародної циркуляції арбітражних рішень.

Конвенція регулює два основні питання:

- визнання державними судами **арбітражних угод** – ст. II;
- визнання та виконання **іноземних арбітражних рішень** – статті III–VII.

Її головний принцип:

іноземне арбітражне рішення має визнаватися і виконуватися, а відмова є винятком.

Які рішення охоплює Конвенція

Нью-Йоркська конвенція поширюється насамперед на арбітражні рішення, винесені **на території іншої держави**, ніж та, де запитується їх визнання та виконання, а також на рішення, які у державі виконання не вважаються внутрішніми.

Тому для України типовим є:

seat арбітражу за межами України → award необхідно виконати в Україні → застосовується Нью-Йоркська конвенція за наявності її умов.

Україна зробила застереження, за яким щодо рішень, винесених у державах, що не є учасницями Конвенції, вона застосовує її **лише на умовах взаємності**. Україна не заявляла окремого «комерційного застереження» за ст. I(3).

Національне регулювання в Україні

Положення Нью-Йоркської конвенції доповнюються:

- **статтями 35–36 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»**;
- **главою 3 розділу IX ЦПК України – статтями 474–482**.

Стаття 474 ЦПК передбачає, що рішення міжнародного комерційного арбітражу, місце якого знаходиться за межами України, визнається та виконується в Україні, якщо це передбачено міжнародним договором або **за принципом взаємності**. Взаємність презюмується, доки не доведено інше.

Отже:

Нью-Йоркська конвенція застосовується → міжнародно-договірна підстава;

за її межами → можливе застосування принципу взаємності відповідно до ЦПК.

Компетентний суд України

Якщо місце арбітражу знаходиться **за межами України**, справу про визнання та надання дозволу на виконання розглядає:

апеляційний загальний суд, юрисдикція якого поширюється на місто Київ, як суд першої інстанції.

Звернення можливе, якщо:

- боржник має місце проживання, перебування або місцезнаходження в Україні;
- або, якщо такого зв'язку немає чи він невідомий, **в Україні знаходиться майно боржника**.

Строк звернення

За ст. 475 ЦПК заява подається:

протягом трьох років з дня прийняття арбітражного рішення.

Це слід відрізняти від строку щодо іноземного судового рішення, який пов'язується з набранням ним законної сили.

Якщо трирічний строк пропущено, заява повертається без розгляду, але суд може **поновити строк за наявності поважних причин**.

Документи для визнання та виконання

За ст. 35 Закону про МКА і ст. 476 ЦПК заявник подає, зокрема:

- належно засвідчений оригінал арбітражного рішення або його належним чином засвідчену копію;
- оригінал арбітражної угоди або належно засвідчену копію;
- документ про сплату судового збору;
- документ про повноваження представника, якщо заяву подає представник;

- засвідчений переклад необхідних документів українською мовою або мовою, передбаченою міжнародним договором.

Нью-Йоркська конвенція також виходить із необхідності подання належно засвідченого award, арбітражної угоди та, за потреби, перекладу.

Порядок розгляду

Заява розглядається суддею одноособово, як правило, **протягом двох місяців** з дня її надходження.

Суд:

- повідомляє боржника про заяву;
- надає йому можливість подати заперечення;
- проводить судове засідання;
- перевіряє лише наявність установлених законом підстав для визнання або відмови.

Суд **не переглядає арбітражний спір по суті** і не виступає апеляційною інстанцією щодо арбітражу.

Тому він не повинен заново:

- оцінювати докази;
- встановлювати факти;
- перевіряти правильність тлумачення договору;
- перевіряти правильність застосування матеріального права.

Завдання суду – перевірити, чи існують **вичерпні підстави для відмови**. Такий підхід відповідає ст. V Нью-Йоркської конвенції та практиці Верховного Суду.

Підстави для відмови: дві групи

Стаття V Нью-Йоркської конвенції, ст. 36 Закону про МКА та ст. 478 ЦПК побудовані за однаковою моделлю.

Підстави поділяються на:

підстави, які повинна довести сторона, що заперечує проти виконання;

та

підстави, які суд перевіряє самостійно.

Підстави, які повинна довести сторона

У визнанні та виконанні може бути відмовлено, якщо сторона, проти якої спрямоване рішення, доведе:

- **недієздатність сторони арбітражної угоди** або недійсність самої арбітражної угоди за правом, якому сторони її підпорядкували, а за відсутності такого вибору – за правом держави місця винесення award;
- **неналежне повідомлення** про призначення арбітра або арбітражний розгляд чи іншу неможливість належно представити свою позицію;
- вирішення спору, який **не передбачений арбітражною угодою або виходить за її межі**;

- невідповідність **складу арбітражу або процедури** угоді сторін, а за відсутності такої угоди – праву держави місця арбітражу;
- те, що award **ще не став обов'язковим для сторін**, був скасований або його виконання було зупинено компетентним судом держави, де або за правом якої він був винесений.

Часткове визнання при перевищенні компетенції

Якщо арбітраж вирішив як питання, що охоплюються arbitration agreement, так і питання поза її межами, але їх можна відокремити:

частина award у межах компетенції може бути визнана та виконана.

Отже:

excess of jurisdiction ≠ обов'язково відмова щодо всього рішення.

Підстави, які суд перевіряє самостійно

Суд відмовляє також, якщо встановить:

- **неарбітрабельність спору** за законодавством України;
- суперечність визнання та виконання **публічному порядку України**.

Ці підстави можуть враховуватися судом незалежно від того, наскільки активно на них посилається боржник.

Публічний порядок

Public policy – публічний порядок є винятковою підставою для відмови.

Він не означає:

- будь-яку неправильність award;
- інше тлумачення договору;
- помилку у праві;
- незгоду українського суду з висновками арбітрів.

Йдеться про ситуації, коли визнання або виконання призвело б до результату, несумісного з **фундаментальними принципами правопорядку України**.

Тому:

помилка арбітражу ≠ public policy.

Публічний порядок не повинен перетворюватися на приховану апеляцію щодо award.

Скасування award у державі місця арбітражу

Якщо award:

скасований або його виконання зупинено компетентним судом держави seat,

це є підставою для відмови у його визнанні та виконанні за ст. V(1)(e) Нью-Йоркської конвенції.

Якщо ж провадження про скасування лише триває, український суд може **зупинити розгляд заяви про визнання та виконання** до вирішення питання про скасування. ЦПК прямо передбачає таку можливість.

Отже:

заява про setting aside ще розглядається → можливе зупинення enforcement proceedings;

award уже скасований → виникає підстава для відмови.

Нью-Йоркська конвенція встановлює максимум підстав для відмови, а не повторний розгляд спору

Стаття V містить **обмежений і вичерпний перелік** підстав для відмови. UNCITRAL підкреслює, що цей механізм має забезпечувати максимально сприятливий режим міжнародного виконання арбітражних рішень.

Тому загальна модель Конвенції є **pro-enforcement bias – спрямованістю на визнання та виконання**.

Формула:

правило → виконати;

виняток → відмовити лише за ст. V.

Принцип більш сприятливого режиму

Стаття VII Нью-Йоркської конвенції не позбавляє сторону можливості скористатися **більш сприятливими правилами** іншого міжнародного договору або національного законодавства держави виконання.

Тому Нью-Йоркська конвенція створює базовий міжнародний режим, але не перешкоджає застосуванню норми, яка у конкретній державі полегшує визнання award.

Рішення суду України та примусове виконання

Якщо підстав для відмови немає, суд постановляє ухвалу:

про визнання та надання дозволу на виконання арбітражного рішення.

У ній, зокрема, зазначається про видачу виконавчого листа. Якщо award виражений в іноземній валюті, суд може визначити стягнення відповідно до правил ст. 479 ЦПК.

Після набрання ухвалою законної сили:

award + ухвала українського суду → виконавчий лист → примусове виконання в Україні.

Скасування і відмова у виконанні – різні механізми

Необхідно чітко розрізняти:

setting aside → судовий контроль у державі місця арбітражу;

recognition and enforcement → надання award юридичної сили та можливості примусового виконання в державі, де знаходиться боржник або його активи.

Тому іноземний award український суд:

не скасовує → він вирішує, чи визнавати і виконувати його в Україні.

Алгоритм визнання та виконання

іноземний award → визначити застосовність Нью-Йоркської конвенції → перевірити боржника або його майно в Україні → дотриматися трирічного строку → подати award + arbitration agreement + переклади → суд перевіряє

підстави ст. V / ст. 478 → відсутні підстави для відмови → визнання + дозвіл → виконавчий лист → примусове виконання.

Узагальнення

Нью-Йоркська конвенція 1958 року ґрунтується на презумпції **міжнародної виконуваності арбітражного рішення**.

Основна модель:

award → повинен визнаватися і виконуватися;

відмова → лише за вичерпними підставами ст. V.

Підстави, які доводить боржник:

недієздатність / недійсність arbitration agreement → неналежне повідомлення або неможливість представити позицію → вихід за межі компетенції → неправильний склад або процедура → award не став обов'язковим / скасований / виконання зупинено.

Суд перевіряє сам:

неарбітрабельність + public policy.

Українська процедура:

ст. 474–482 ЦПК + статті 35–36 Закону про МКА.

Для іноземного award:

компетентний суд → апеляційний загальний суд, юрисдикція якого поширюється на м. Київ;

строк → 3 роки з дня прийняття award;

суд не переглядає спір по суті.

<u>Формула для запам'ятовування:</u>

New York 1958 → recognition + enforcement;

правило → виконати; виняток → ст. V;

5 підстав доводить боржник + 2 перевіряє суд;

арбітрабельність + public policy → ex officio;

award скасовано за seat → можлива відмова;

award оскаржується за seat → можливе зупинення провадження;

enforcement ≠ appeal;

український суд не виправляє award і не вирішує спір заново;

setting aside ≠ refusal to enforce.

Інші альтернативні способи вирішення транскордонних приватноправових спорів: міжнародна медіація, переговори, примирення; виконання міжнародних медіаційних угод

Поняття альтернативного вирішення спорів

Alternative Dispute Resolution – ADR охоплює способи врегулювання спору поза звичайним державним судовим розглядом.

У транскордонних приватноправових відносинах до них насамперед належать:

- **переговори – negotiation**;
- **медіація – mediation**;
- **примирення – conciliation**;
- міжнародний комерційний арбітраж.

Їх об'єднує прагнення вирішити спір гнучкіше та швидше, однак правова природа різна:

арбітраж → третя особа вирішує спір;

медіація / примирення → третя особа сприяє домовленості;

переговори → сторони домовляються без нейтрального посередника.

Переговори

Переговори є найпростішим способом врегулювання транскордонного спору.

Сторони безпосередньо або через представників:

- обмінюються позиціями;
- уточнюють інтереси;
- пропонують варіанти врегулювання;
- погоджують взаємні поступки.

Третя нейтральна особа не є обов'язковою.

Результатом успішних переговорів є **договірна домовленість сторін**, наприклад зміна договору, відмова від частини вимог, реструктуризація боргу або settlement agreement.

Отже:

negotiation → сторони самі ведуть процес і самі формують результат.

Міжнародна медіація

Закон України «Про медіацію» визначає медіацію як **позасудову, добровільну, конфіденційну, структуровану процедуру**, під час якої сторони за допомогою медіатора намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт шляхом переговорів.

Медіатор є:

нейтральною + незалежною + неупередженою особою.

Він допомагає сторонам комунікувати та шукати рішення, але **не має повноваження нав'язати їм спосіб вирішення спору**.

Саме це відрізняє медіацію від арбітражу:

арбітр → adjudicator → ухвалює award;

медіатор → facilitator → не вирішує спір замість сторін.

Коли медіація може застосовуватися

Український Закон допускає проведення медіації:

- до звернення до суду;
- під час судового розгляду;
- до або під час третейського чи міжнародного арбітражного провадження;
- навіть під час виконання судового або арбітражного рішення.

Отже:

медіація не є альтернативою лише «до суду» – вона може бути інтегрована у вже розпочате провадження.

Водночас Закон прямо встановлює важливе правило:

проведення медіації не впливає на перебіг позовної давності.

Тому сама участь у медіації не повинна створювати у сторони хибне уявлення, що строк для судового захисту автоматично зупинився.

Принципи медіації

За ст. 4 Закону України «Про медіацію» основними принципами є:

- **добровільність**;
- **конфіденційність**;
- **нейтральність медіатора**;
- **незалежність і неупередженість медіатора**;
- **самовизначення сторін**;
- **рівність прав сторін**.

Самовизначення означає, що саме сторони вирішують:

чи укладати угоду → на яких умовах → які зобов'язання приймати → у які строки їх виконувати.

Медіатор не може ухвалити рішення по суті спору замість них.

Медіаційна угода і угода за результатами медіації

Необхідно розрізняти два поняття.

Медіаційна угода – домовленість про те, що певний спір або спори будуть врегульовуватися шляхом медіації. Вона може існувати як:

- медіаційне застереження у договорі;
- окрема угода.

Угода за результатами медіації – mediated settlement agreement – це вже домовленість, якою сторони **врегулювали сам спір**.

Отже:

mediation agreement → домовились провести медіацію;

settlement agreement → домовились, як вирішити спір.

Зміст угоди за результатами медіації

За ст. 21 Закону в угоді можуть бути визначені:

- сторони та їх представники;

- відомості про медіатора;
- погоджені зобов'язання;
- способи та строки їх виконання;
- наслідки невиконання;
- інші погоджені умови.

Сторони можуть навіть **вийти за межі початкового предмета спору або позову**, якщо це необхідно для комплексного врегулювання відносин. Водночас угода не може порушувати права інших осіб, інтереси держави або суспільні інтереси.

Саме ця гнучкість є однією з ключових переваг медіації порівняно з судом чи арбітражем, які зазвичай пов'язані межами заявлених вимог.

Виконання медіаційної домовленості за українським правом

Сторони зобов'язані виконувати угоду за результатами медіації **у порядку і строки, визначені самою угодою**.

Однак така угода сама по собі за загальним правилом **не є виконавчим документом на кшталт судового або арбітражного рішення**.

Якщо вона не виконується, сторона може звернутися:

- до державного суду;
- третейського суду;
- міжнародного комерційного арбітражу,

якщо відповідний орган має компетенцію розглядати спір. Таке право прямо передбачене Законом про медіацію.

Отже:

mediation settlement ≠ arbitral award.

Як надати домовленості підвищену виконуваність

Правовий режим результату залежить від того, **в якій формі сторони його закріпили**.

Якщо медіація відбувалася під час судового процесу:

домовленість може бути оформлена як мирова угода та затверджена судом.

Якщо медіація відбувається під час міжнародного арбітражу:

сторони можуть просити арбітраж оформити домовленість як award on agreed terms.

У такому випадку вона набуває режиму **арбітражного рішення** і потенційно може виконуватися міжнародно за Нью-Йоркською конвенцією 1958 року.

Тому слід розрізняти:

звичайна mediated settlement agreement → договірне виконання;

court settlement → режим судового рішення;

award on agreed terms → режим арбітражного рішення.

Примирення – conciliation

Поняття **conciliation – примирення** у міжнародній практиці дуже близьке до медіації.

UNCITRAL історично використовувала термін *conciliation*, але при модернізації відповідних актів перейшла до терміна *mediation*, прямо зазначивши, що ця зміна **не має концептуального значення**.

Тому в сучасному міжнародному комерційному ADR:

mediation і conciliation часто використовуються як функціонально близькі або взаємозамінні поняття.

У практичних моделях conciliation іноді передбачає більш активну роль нейтральної особи у формулюванні варіантів вирішення, але основний принцип зберігається:

нейтральна особа не нав'язує сторонам обов'язкове рішення.

Акти UNCITRAL у сфері міжнародної медіації

UNCITRAL сформувала комплекс міжнародних інструментів, до якого належать:

- **UNCITRAL Model Law on International Commercial Mediation and International Settlement Agreements Resulting from Mediation 2018**;
- **UNCITRAL Mediation Rules 2021**;
- **Singapore Convention on Mediation 2019**.

Типовий закон UNCITRAL, як і у сфері арбітражу:

не є міжнародним договором.

Він призначений для гармонізації національного законодавства держав щодо міжнародної комерційної медіації та виконання settlement agreements.

Сінгапурська конвенція про медіацію

Ключовим міжнародним документом стала **Конвенція ООН про міжнародні мирові угоди, досягнуті в результаті медіації – United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation**.

Вона була прийнята у 2018 році, відкрита для підписання в Сінгапурі **7 серпня 2019 року** і набула чинності **12 вересня 2020 року**.

Її функціональна ідея подібна до ролі Нью-Йоркської конвенції для арбітражу:

New York Convention → міжнародне виконання arbitral awards;

Singapore Convention → міжнародне виконання mediated settlement agreements.

Сфера застосування Сінгапурської конвенції

Конвенція застосовується до **письмової міжнародної угоди, досягнутої в результаті медіації для врегулювання комерційного спору**.

Міжнародний характер визначається, зокрема, через:

- розташування комерційних підприємств сторін у різних державах;
- виконання істотної частини зобов'язань в іншій державі;
- найбільш тісний зв'язок предмета settlement agreement з іншою державою.

Конвенція не поширюється, зокрема, на угоди:

- зі споживачами щодо особистих, сімейних або домашніх потреб;
- у сімейних спорах;

- у спадкових спорах;
- у трудових спорах.

Уникнення дублювання з судовими та арбітражними рішеннями

Сінгапурська конвенція не застосовується до settlement agreements, які:

- затверджені судом або укладені в межах судового провадження і можуть виконуватися як судове рішення;
- оформлені та підлягають виконанню як **арбітражне рішення**.

Це запобігає перетину між різними міжнародними режимами:

судове рішення → Гаазькі конвенції / інші режими recognition;

arbitral award → Нью-Йоркська конвенція;

самостійна mediated settlement agreement → Сінгапурська конвенція.

Механізм виконання за Сінгапурською конвенцією

Держава-учасниця повинна:

- забезпечити виконання settlement agreement відповідно до власних процесуальних правил і Конвенції;
- дозволити стороні посилатися на цю угоду як на доказ того, що відповідне питання вже врегульоване.

Для отримання захисту сторона подає:

підписану settlement agreement + доказ того, що вона виникла в результаті медіації.

Таким доказом може бути, наприклад:

- підпис медіатора;
- документ медіатора;
- підтвердження медіаційної установи;
- інший прийнятний доказ.

Підстави для відмови за Сінгапурською конвенцією

Стаття 5 передбачає обмежений перелік підстав.

На прохання сторони, проти якої заявлено вимогу, відмова можлива, зокрема, у зв'язку з:

- недієздатністю сторони;
- недійсністю settlement agreement;
- тим, що вона не є обов'язковою, остаточною або була змінена;
- тим, що зобов'язання вже виконані або є незрозумілими;
- суперечністю вимоги умовам самої угоди;
- істотним порушенням медіатором стандартів проведення медіації;
- неповідомленням медіатором обставин, що викликають обґрунтовані сумніви щодо його неупередженості або незалежності, якщо це істотно вплинуло на рішення сторони укласти угоду.

Компетентний орган може також відмовити **з власної ініціативи**, якщо:

виконання суперечило б public policy

або

предмет спору не може бути врегульований шляхом медіації за правом держави виконання.

Статус Сінгапурської конвенції для України

Україна **підписала Сінгапурську конвенцію 7 серпня 2019 року**, однак станом на **22 жовтня 2026 року не ратифікувала її**.

У депозитарному статусі ООН щодо України зазначено:

signature → 7 August 2019;

ratification / approval / accession → відсутня.

Отже, станом на цю дату:

Україна є державою-підписантом, але не державою-учасницею Сінгапурської конвенції.

Тому механізм Конвенції **ще не є для України чинним міжнародно-договірним режимом прямого виконання медіаційних угод**.

Це важлива відмінність:

підписання ≠ ратифікація ≠ набрання чинності для України.

Практичний режим для України сьогодні

Якщо міжнародна медіаційна угода повинна бути реалізована в Україні, необхідно встановити її юридичну форму.

Звичайна settlement agreement → виконання як договірного зобов'язання; при порушенні – звернення до компетентного суду або арбітражу.

Settlement, затверджений іноземним судом → можливе застосування правил про визнання іноземного судового рішення.

Settlement, оформлений як arbitral award on agreed terms → можливе застосування Нью-Йоркської конвенції 1958 року.

Сінгапурська конвенція → для України поки не діє, оскільки вона лише підписана.

Медіація та арбітраж можуть поєднуватися

У міжнародних комерційних договорах сторони можуть передбачати **multi-tier dispute resolution clause – багаторівневе застереження**, наприклад:

переговори → медіація → арбітраж.

Можливі також моделі:

Med-Arb → спочатку медіація, потім арбітраж;

Arb-Med-Arb → арбітраж розпочинається, потім сторони пробують медіацію, а за результатом повертаються до арбітражу.

У таких конструкціях необхідно особливо забезпечувати:

- добровільність медіації;
- конфіденційність;
- незалежність і неупередженість;

- чітке розмежування ролей медіатора та арбітра.

Узагальнення

Основні ADR-механізми:

negotiation → сторони домовляються без посередника;

mediation → нейтральний медіатор допомагає сторонам домовитися;

conciliation → функціонально близьке до медіації примирення;

arbitration → арбітр сам вирішує спір.

За Законом України «Про медіацію»:

добровільність + конфіденційність + нейтральність + незалежність + неупередженість + самовизначення + рівність сторін.

Результат медіації:

settlement agreement → зобов'язання визначають самі сторони → угода повинна виконуватися відповідно до її умов.

При невиконанні:

загальний режим → суд / арбітраж;

court settlement → режим судового рішення;

award on agreed terms → режим арбітражного рішення.

Сінгапурська конвенція створює спеціальний режим міжнародного виконання **письмових комерційних settlement agreements, досягнутих через медіацію**, однак для України станом на **22 жовтня 2026 року вона ще не набула чинності**, оскільки Україна підписала її 7 серпня 2019 року, але не ратифікувала.

<u>Формула для запам'ятовування:</u>

negotiation → без третьої особи;

mediation → третя особа допомагає, але не вирішує;

arbitration → третя особа вирішує;

mediation agreement → домовленість про процедуру;

settlement agreement → результат врегулювання;

медіація не зупиняє позовну давність;

Singapore Convention → міжнародне виконання mediated settlements;

consumer + family + inheritance + employment → поза сферою Convention;

court-approved settlement / arbitral award → також поза її сферою;

Україна: підписала 07.08.2019 → не ратифікувала станом на 22.10.2026 → Конвенція для України ще не діє.